

МІЖНАРОДНА АСОЦІАЦІЯ УКРАЇНІСТІВ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК
УКРАЇНИ

ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ім. І.І.МЕЧНИКОВА

ЧЕТВЕРТИЙ МІЖНАРОДНИЙ КОНГРЕС УКРАЇНІСТІВ

ОДЕСА, 26-29 СЕРПНЯ 1999 р.
ДОПОВІДІ ТА ПОВІДОМЛЕННЯ

ІСТОРІЯ

ЧАСТИНА I

**від давніх часів
до початку ХХ ст.**

Одеса-Київ-Львів
1999

ББК 63.3 (4 УКР)

ЧЕТВЕРТИЙ МІЖНАРОДНИЙ КОНГРЕС УКРАЇНІСТІВ. ОДЕСА,
26—29 СЕРПНЯ 1999 р. ДОПОВІДІ ТА ПОВІДОМЛЕННЯ. ІСТОРІЯ.
Частина I. Від давніх часів до початку ХХ ст. / Міжнародна асоціація
україністів, Національна академія наук України, Одеський державний
університет ім. І.І.Мечникова. Відповідальний редактор Ярослав
Ісаєвич. — Одеса; Київ; Львів, 1999. — 394 с.

Книга містить короткий виклад поданих на Четвертий міжнародний
конгрес українців доповідей та повідомлень з питань історії України
від давніх часів до кінця ХІХ ст. Видання здійснене завдяки підтримці
Фонду катедр українознавства Гарвардського університету.

ISBN 966-02-1227-5

FOURTH INTERNATIONAL CONGRESS OF UKRAINIAN STUDIES
ODESSA, 26-29 AUGUST 1999. PROCEEDINGS OF SESSIONS
DEVOTED TO THE HISTORY OF UKRAINE. PART 1. Odessa; Kyiv;
Lviv: International Association of Ukrainian Studies, 1999. 394 p.

This volume contains papers devoted to the history of Ukraine from ancient times to the end of the nineteenth century and submitted to the Fourth International Congress of Ukrainian Studies. The Congress was organized by the International Association of Ukrainian Studies, the National Academy of Sciences of Ukraine, and the I.Mechnykov Odessa State University. The publishers acknowledge the kind support of the Ukrainian Studies Fund of Harvard University which made this volume possible.

Відповідальний редактор *Ярослав Ісаєвич*

Упорядники: *Ярослав Ісаєвич, Олександр Петровський,
Юрій Ясіновський, Роман Їлик*

Видання підготовлене Інститутом українознавства
ім. І.Крип'якевича НАН України

ISBN 966-02-1227-5

© Міжнародна асоціація українців, 1999

славянських народів і близький к позитивистському метод обробки істочників по історії України являються суцтвенным вкладом в розвитие отечественной науки XIX века.

Ольга Тарасенко

НАУКОВІ ЗДОБУТКИ УКРАЇНІСТИКИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX ст.

(до 125-річчя III Археологічного з'їзду в Києві)

Кульмінацією української науково-культурної роботи другої половини XIX ст. була діяльність у Києві в 1873-1876 рр. Південно-Західного відділення Російського географічного товариства, ініційованого Старою громадою. Товариство зібрало наукові сили краю, надало їм легальну можливість проводити українознавчі дослідження, зробило Київ центром українського руху. Започаткували Київське відділення в основному члени Старої громади, вихованці та викладачі Київського університету, між ними В.Б. Антонович, В.Л. Беренштам, Ф.К. Вовк, М.П. Драгоманов, П.Г. Житецький, О.С. Лашкевич, М.В. Лисенко, О.О. Русов, І.Я. Рудченко, ін. Першим головою було обрано Г. П. Галагана, діловодством керував П.П. Чубинський, невсипущою енергією якого і було засновано Товариство. Після вибору В.Б. Антоновича у травні 1875 р. головою, а П.П. Чубинського його заступником значно посилюлися утиски офіційної влади¹.

Серед співробітників Товариства був 21 професор, 34 директори, інспектори і вчителі київських середніх шкіл. Із 192 дійсних членів Київщину репрезентували 144 особи². На 28 засіданнях було виголошено 33 доповіді, які надруковано у двох томах Записок³. Додатки кожного тому містили етнографічні матеріали. У серпні 1874 р. за ініціативи членів Південно-Західного відділення у Києві відбувся III Археологічний з'їзд, а у березні 1875 р. Товариство взяло участь у Географічному конгресі та виставці в Парижі.

Висока науково-культурна організованість і спрямованість наукового осередку Старої громади: Південно-Західного відділення Російського географічного товариства – Історичного товариства Нестора-літописця – вихованців і вчених Київського університету протягом III Археологіч-

ного з'їзду в Києві у 1874 році дозволила заманіфестувати й узагальнити здобутки українознавства та піднести авторитет української історичної науки. Було достатньо використано наукові сили співробітників Південно-Західного відділення: його 9 членів прочитали 10 доповідей на з'їзді. Серед 204 делегатів форуму, за нашими підрахунками, 40 осіб репрезентували Київське відділення.

На з'їзді обговорювалися загальні питання про основні завдання археології як самостійної науки та її взаємозв'язок з історією; про програму викладання археології в університетському курсі; про співпрацю поміж Археологічними товариствами. Було порушено окремі проблеми історичної географії та етнографії, пам'яток мистецтва, мови і писемності, побуту – домашнього, суспільного, церковного, вивчення старожитностей (античних, візантійських, західноєвропейських, східних), доповіді висвітлювали спірні питання української історії, археології й етнографії (М.І.Костомаров, Д.Я.Самоквасов, П.В.Павлов, А.Я.Гаркаві, ін.). При обговоренні проблем української етнографії науковою основою став виданий до з'їзду перший том “Історичних пісень українського народу”. Доповідь О.Ф.Міллера “Російські биліни та. українські думи”⁴ викликала жваву наукову дискусію, в якій брали участь П.Г.Житецький, Є.В.Барсов, В.Б.Антонович, ін.

Глибшому знайомству учасників з'їзду з духовною спадщиною українського народу сприяли наукові екскурсії до Софійського собору, Кирилівської церкви, Києво-Печерської лаври, церкви Спаса на Берестові, по Дніпру для огляду старожитностей Дніпровського узбережжя (для цього В.Б.Антонович склав археологічну карту берегів Дніпра від Вишгорода до гирла Росі).

Долаючи протидію великодержавно зорієнтованих професорів історико-філологічного факультету Київського університету (А.І.Селін, В.С.Іконніков, О.І.Линниченко, М.Д.Іванишев, В.Я.Яроцький) В.Б.Антонович був змушений перебрати на себе справу підготовки і проведення археологічного з'їзду⁵. Напередодні форуму В.Б.Антонович і Ф.О.Терновський відредагували та видали в Київській археографічній комісії збірку матеріалів з історичної топографії Києва⁶.

До III Археологічного з'їзду Південно-Західне товариство видало у 1874 р. одну із найславніших українських наукових праць – “Історичні пісні українського народу” під редакцією В.Б.Антоновича і М.П.Драгоманова. За задумом укладачів, це мала бути історія українського народу.

розказана ним самим у поетичній формі. Упорядкування збірки стало дійсно громадською справою, велося із завзяттям, захопленням, із почуттям обов'язку перед народом на історію свого краю. Люди передавали для використання особисті збірки, робили нові спеціальні розшуки за новими текстами і варіантами.

Збірка викликала значну увагу вчених різних країн: англійські, французькі, італійські, німецькі вчені писали про неї як про вагому наукову подію. Французький історик А.Рамбо підкреслив, що навколо київської збірки гуртуються розпорошені представники української нації. Знавець слов'янської народної творчості англієць Ф.Гальстон наголосив, що ніде у світі не видаються такі чудові праці з етнографії, як Київським товариством⁷.

Для наукового і громадського життя України III Археологічний з'їзд став видатною подією. Делегат з'їзду, пізніше визначний культурний діяч Галичини, О.Терлецький згадував шире, піднесене атмосферу з'їзду, із захопленням відзначав працю київських вчених, ведену "без фраз, без галасу", той "свіжий і здоровий дух, який віє від тої громади" та "її реалістичний напрямок". Вірив, що з'їзд принесе велику користь "українофільській справі в Росії, бо майже всі реферати торкалися України і на конгресі побачили і свої і великороси, яка багата Україна на наукові сили", що за умови "сильної організації і при розумнім провадженні за рік-два українська справа в Росії буде така сильна, що її ніщо не поборе"⁸.

Наприкінці XIX ст. головним органом українознавства надовго став часопис "Киевская старина", заснований В.Б.Антоновичем, О.М.Лазаревським, Ф.Г. та П.Г.Лебединцевими, О.І.Левицьким.

¹ Центральний державний історичний архів України у м.Києві, ф.442, оп.51, спр.106, 79 арк.; оп.652, спр.58, 19 арк.; оп.830, спр.41 а, 54 арк.

² Савченко Ф. Заборона українства 1876 р. – Київ, 1930. – С. 97.

³ Записки Юго-Западного отделения Русского Географического Общества. – Киев, 1874. – Т.1. – 616 с.; 1875. – Т.2. – 289 с.

⁴ Миллер О.Ф. Великорусские былины и Малорусские думы //Труды...-Т.2. – С. 285-306.

⁵ Державний архів міста Києва, ф. 16, оп. 311, спр. 107, арк. 10-11. Данилович В. Професор В.Б.Антонович та Археологічний музей ІНО // Записки Київського ІНО. – Київ, 1928. – Т. 3. – С. 10-13.

⁶ Сборник материалов для исторической топографии Киева и его окрестностей / Под ред. В.Б. Антоновича и Ф.А. Терновского. – Киев, 1874. – 415 с.

⁷ Костомаров М.І. Рецензия на "Исторические песни малорусского народа" //

Вестник Европы, 1874. – Ч. 12. – С. 573-629. Петров М. Рецензия // Груды Киевской Духовной Академии, 1874. – Ч. П. – С. 317-352; 1875. – 4.10. – С. 146-148. Новицкий I. Рецензия // Киевлянин, 1874. – 4.10.

⁸ Студинський К. Остап Терлецький про Археологічний з'їзд у Києві // Україна, 1928. – Кн. VI. – С. 87.

Іван Гранчак, Дмитро Данилюк (Ужгород)

ВНЕСОК УЧЕНИХ ЗАКАРПАТТЯ ХІХ ст. В КУЛЬТУРНУ СПАДЩИНУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Закарпаття – невід'ємна частина України. Та історично склалося так, що протягом тривалого періоду воно входило до складу різних держав. Однак, і під чужоземним гнітом закарпатські українці-русини творили власне духовне життя і вносили посильний вклад як у розвиток культури, освіти й науки сусідніх народів, так і в культурну спадщину України. Помітні якісні зрушення в духовності сталися вже у другій половині ХVІІІ ст., завдяки плідній діяльності мукачівського єпископа А.Бачинського, який уміло користувався політикою освіченого абсолютизму австрійської влади. При його сприянні А.Коцак уже в 70-х роках ХVІІІ ст. склав першу граматику української мови – "Граматику руську", аналогії якій не було в історії української філологічної думки. При сприянні А.Бачинського чимало закарпатців навчалось у європейських вищих навчальних закладах.

Оволодівши основами європейської науки і культури і прагнучи самоутвердитися, окремі вихідці із Закарпаття на зламі ХVІІІ і ХІХ ст. емігрували в Російську імперію. Деякі з них стали відомими освітніми діячами, зокрема, І.Зейкан – вихователь царевича Петра II, В.Кукольник і М.Балудянський – вихователі царевичів Миколи і Михайла Павловичів. В.Кукольник разом з І.Орлаєм були не тільки відомими вченими, а й здібними організаторами вищої освіти у Росії. Пропонуючи запрошувати вчених з Карпатської Русі для викладацької та науково-дослідної роботи, працівник Міністерства народної освіти Росії писав: "Для замещенія кафедр я обращался в прочие университеты наши, но в оных не нашлось желающих занять упомянутые вакансии. Один народ, от которого нам можно желать ученых, есть карпаторосы, говорящие одним языком и сохраняющие веру предков наших. Нам известно, что правительство